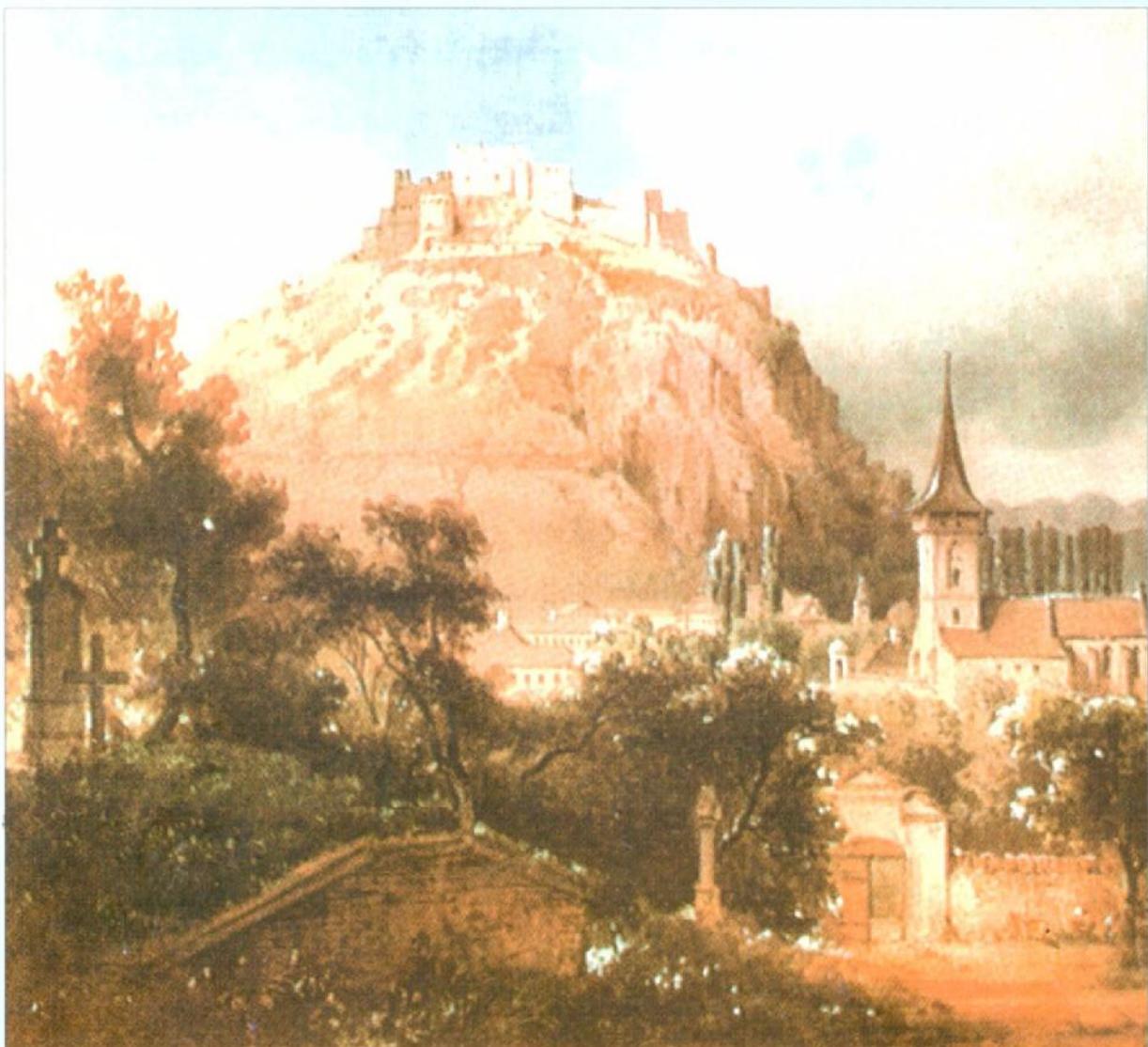

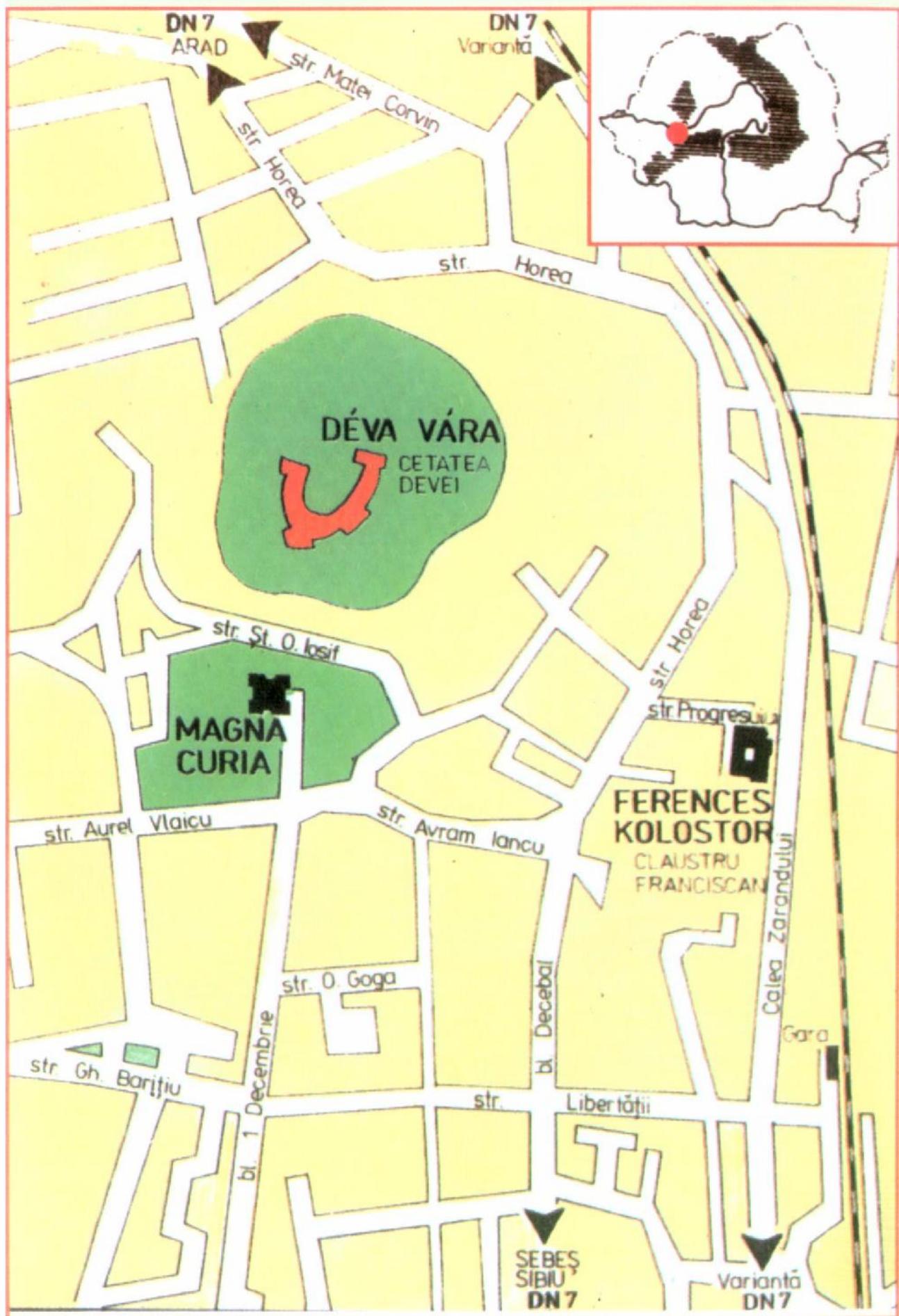
Dévai EMKE-füzetek 1.

Schreiber István

Déva vára

Déva belvárosa

Dévai EMKE-füzetek 1.

Schreiber István

Déva vára

2005

Készült a Corvin Könyv- és
Lapkiadó Vállalat szerkesztőségében
Igazgató:
Varga Károly

A borítón:
Királyi vár Déván, 13-15. század,
Rohbock vízfestménye (1850-es évek)

Számítógépes előkészítés:

XPRESS kft., Déva

Igazgató:

Varga Ágnes

Műszaki szerkesztő:

Fülöp Erika Ildikó

Korrektúra:

Pădurean Gabriella

A szerkesztőség címe:

330065 Deva, str. Gh. Barițiu, nr. 9

Levélcím: 330190 Deva, o.p. 1., c.p. 138

Telefon: 0254-234500

Fax: 0254-234588

E-mail: corvin@mail.recep.ro

● Schreiber István

● Corvin Kiadó

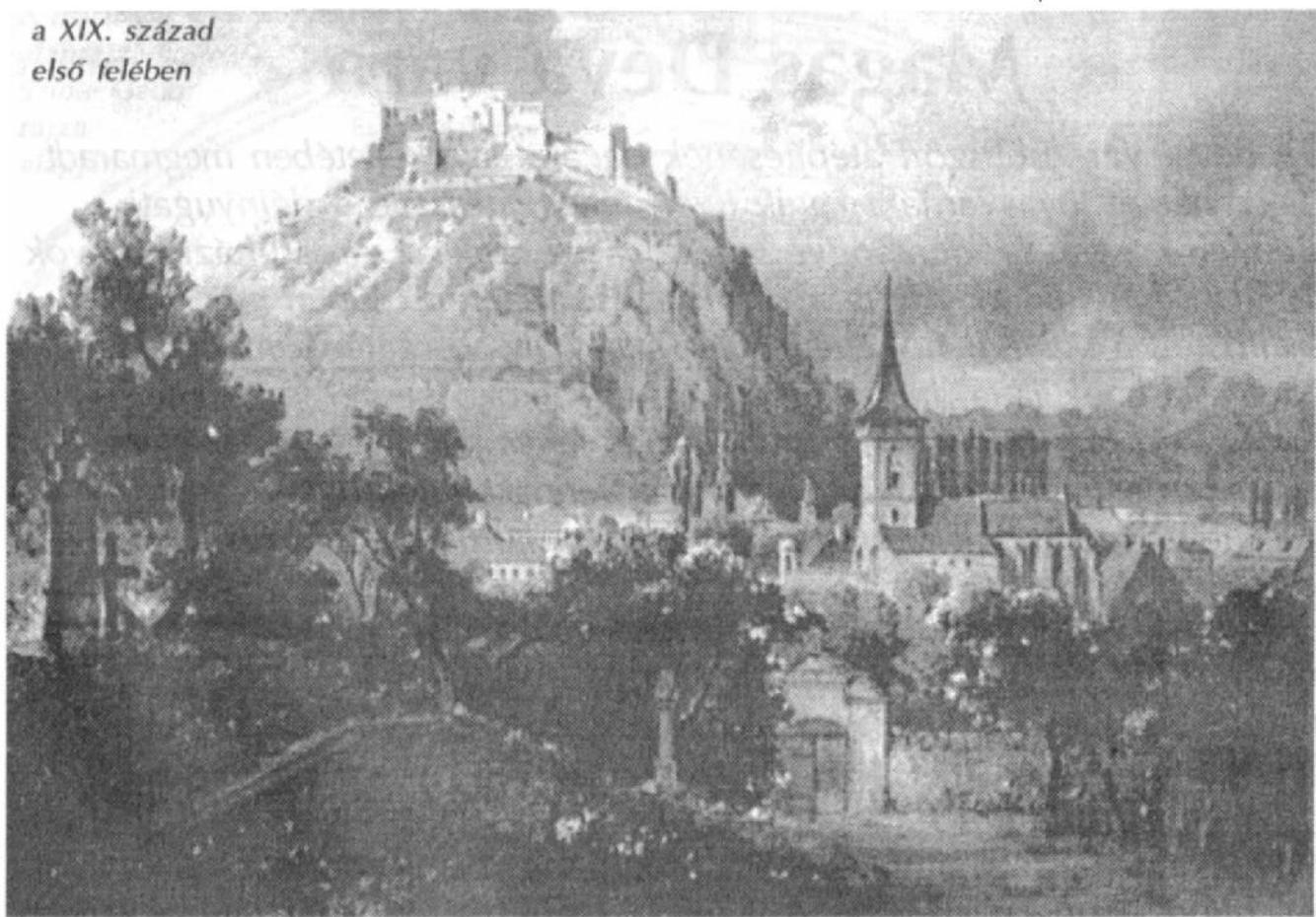

Megjelenését támogatta
a Communitas Alapítvány

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SCHREIBER ISTVÁN
Déva vára, Schreiber István
Deva: Editura Corvin, 2005
32 p; 21 cm.
ISBN 973-622-203-9

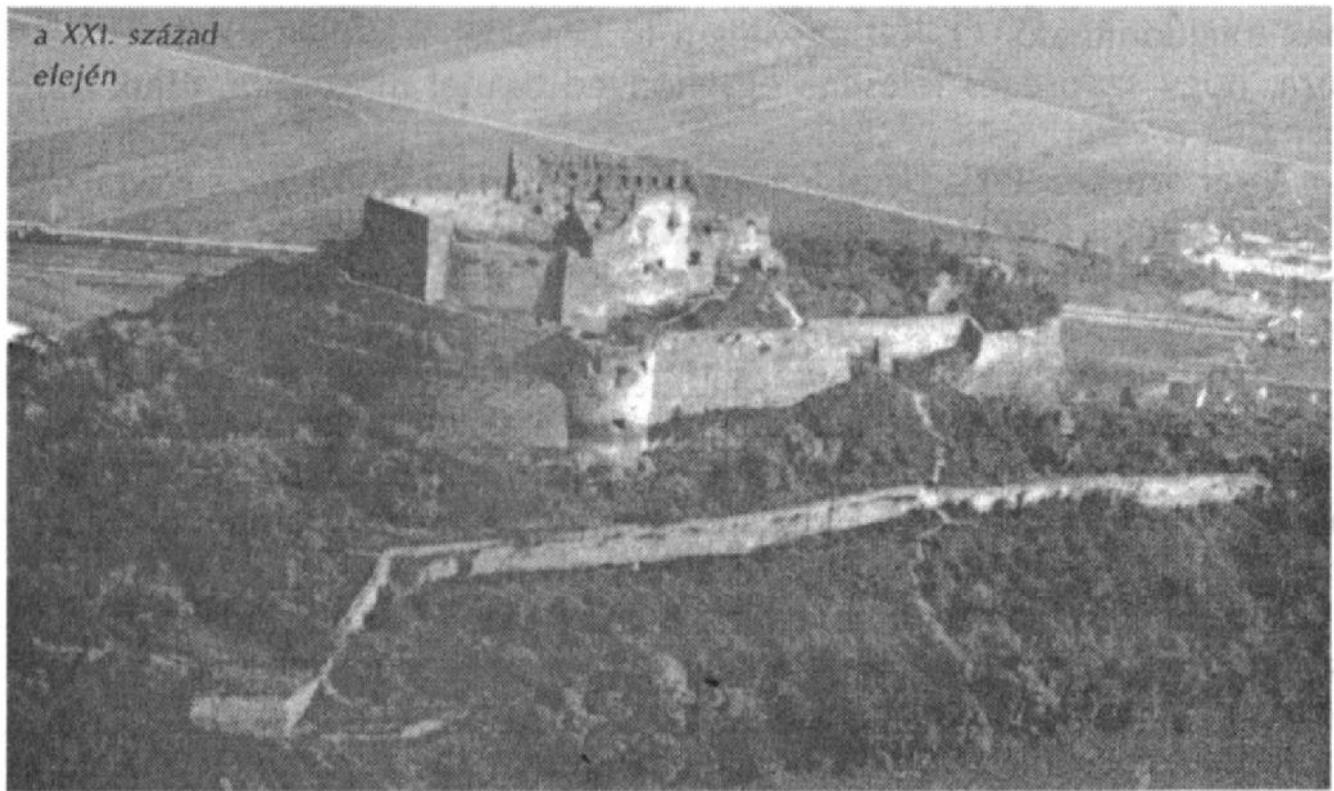
902(498Deva)
94(498Deva)

a XIX. század
első felében

Déva büszke vára...

a XXI. század
elején

...madártávlatból.

Magas Déva vára

A dévai vár, többszöri átépítésének dacára, szerkezetében megmaradt német lovagvárnak. Egyik ilyen jellegzetessége a délnyugati Bethlen-bástya. Erődítménnyé valószínűleg csak az Árpád-házi királyok alatt építették ki. Addig a feltételezések szerint csupán egy őrhely állhatott a helyén. 1242 után IV. Béla király, visszatérve az országba, helyesebbnek láttá, ha a várépítésre vonatkozó királyi jogot kiterjeszti az ország főuraira is. A továbbra is fenyegető tatár veszedelem és a nyugat-európai lovagvárak rendszerének hatása alatt, megindult nálunk is a szélesebb körű várépítkezés.

A dévai várral kapcsolatos első írásos bizonyíték IV. Béla korából származik. 1267-ben – az egyik okirat szerint – kálnoki Cheel gróf, Déva vára alatt hagyva családját és javait, a pártútő István királyfi oldalán harcolt IV. Béla apakirály seregei ellen.

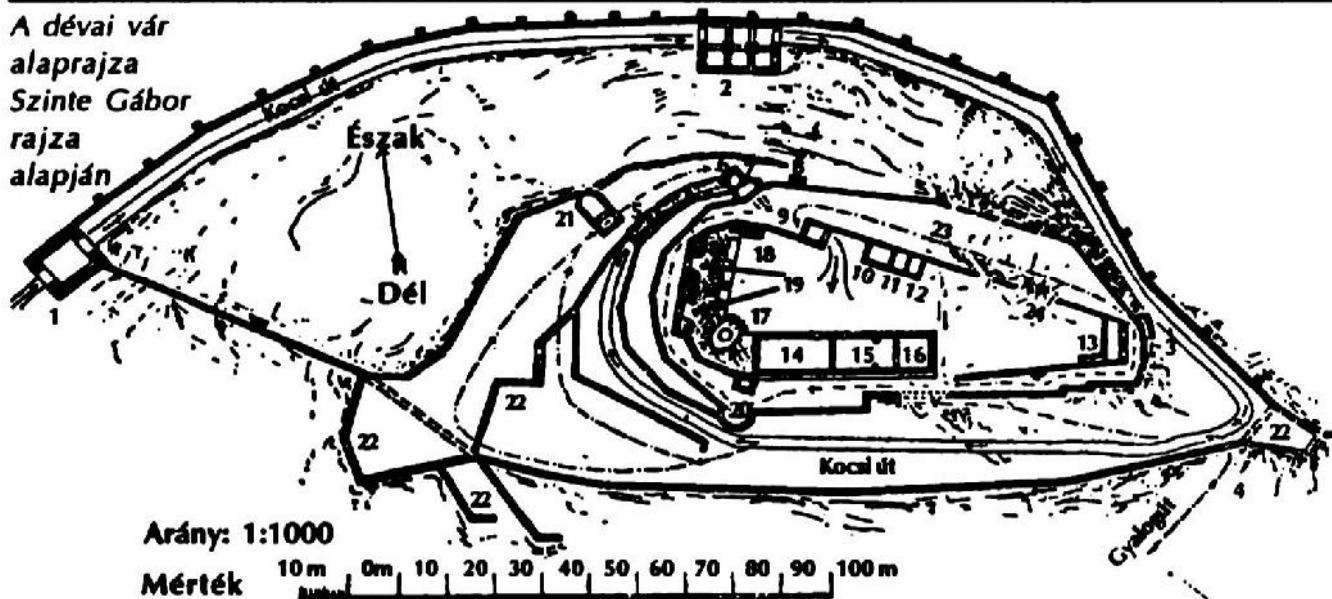
1849. augusztus 13-án, pár nappal a dévai fegyverletétel előtt, valószínűleg gondatlanság miatt, levegőbe repült, s így befejeződött mind történelmi, mind stratégiai szerepe. A legenda szerint a robbanás egy, a várban maradt császári tizedes (aki átállt a honvéd seregek oldalára) bosszúállásának tulajdonítható. Ő volt ugyanis a lőszerraktár felelőse, s mikor rájött arra, hogy szépséges felesége egy honvéd tiszttel megcsalja, rájuk robabamtotta a várat.

A vár szerkezetét a bécsi katonai levéltárban talált, 1826-os tervrajzok rögzítik pontos részletességgel. A régebbi tervrajzok elvesztek, és a Bethlen Miklós eléggyé hiányos leírásán kívül, csak itt-ott kapunk utalást a változásokra vonatkozólag:

1. Tudjuk, hogy a XV-XVI. század fordulóján jelentős változásokat eszközöltek a vár épületén. E stílusban gazdag átalakításnak, inkább díszítések emlékeként, egy ablakpárkány-maradvány tanúskodik. Az ajtókeret anyaga és megmunkálása egyezik a lebontott református templom csillagboltozatának kődíszítményével és a Szapolyai címerrel.

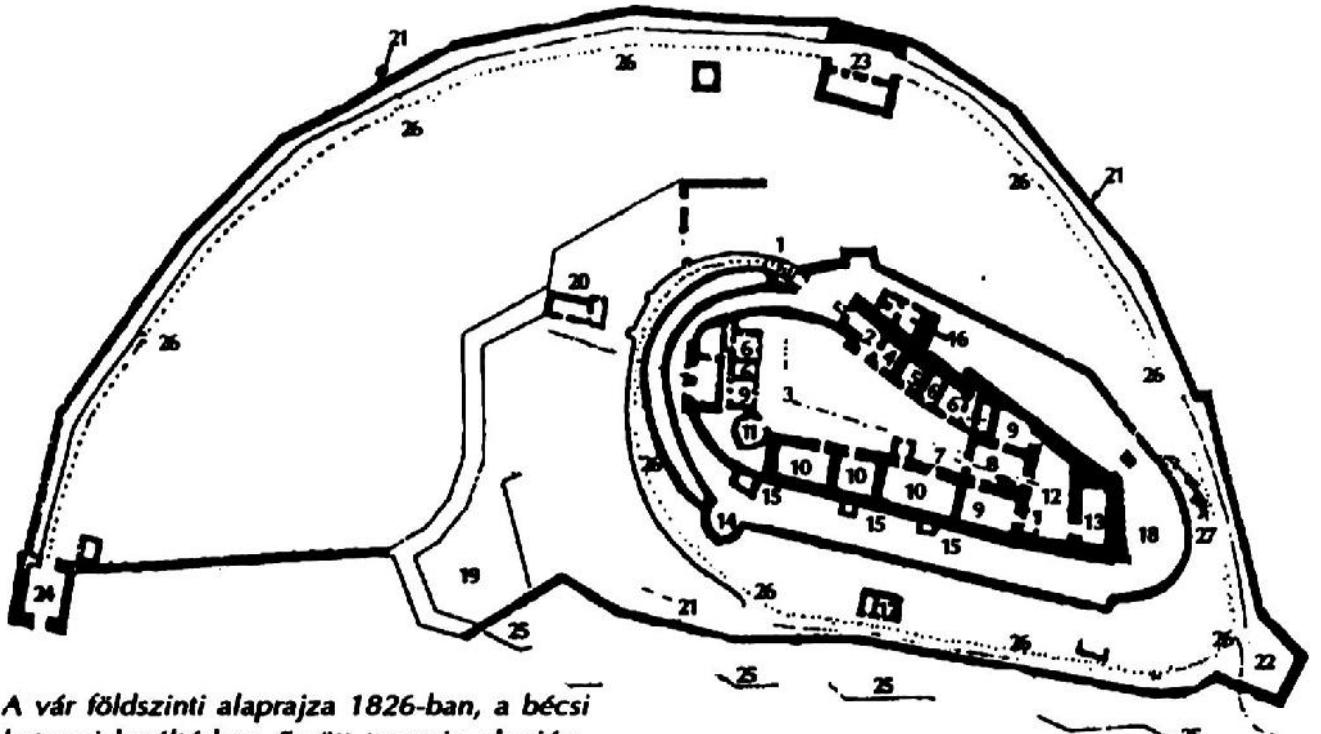
2. Széchy Mária 1640. november 8-án eladja Dévát és uradalmát 6000 talléron I. Rákóczi György fejedelemnek. Az ekkor felvett leltár a dévai várnak legrégebbi hiteles leírása.

Induljunk sétára a várba, útkalauzként használva az említett inventáriumot, melyet helyszíke miatt nem közlünk.

Szerinte a fekete vonallal feltüntetett helyek részint a Hunyadiak korában épültek, részint már megvoltak; a világosan vonalkázott részletek a Bethlen Gábor fejedelemsége alatt épültek.

Magyarázat: 1., 2. Bethlen-kapu 3. Csigalépcső 4. Kiskapu a gyalogjáróknak 5. Dobogó
6. A felvonohíd pillére 7. A felvonohíd bástyái 8. Ótorony 9. A belső vagy főkapu 10. Órszoba
11., 12. Konyha, kamra 13. Pince 14., 15., 16. A palota és mellékhelyiségei 17. Ciszterna
18. Lépcső a várifikon 19. Az öreg ágyúk helye 20. Bethlen-bástya 21. Kazamata
22. Ágyútelepek 23. Az igás fogatok és barmok helye 24. Az 1849. évi robbanás helye

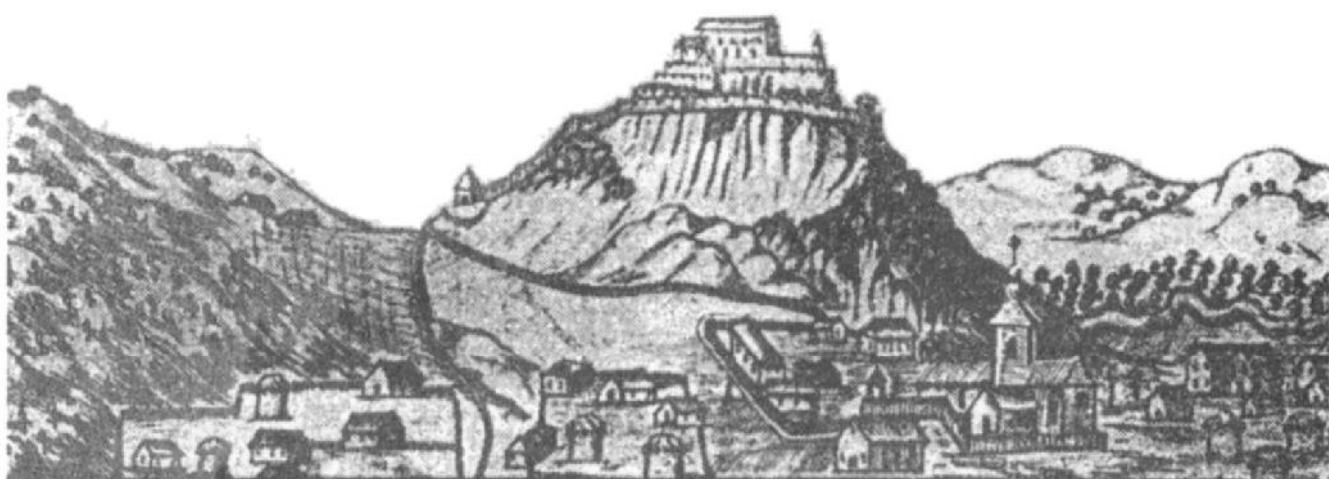
A vár földszinti alaprajza 1826-ban, a bécsi katonai levéltárban őrzött tervrajz alapján

1. Felső kapu a felvonohíddal
2. Belső kapu
3. Várudvar
4. Órszoba
5. és 8. Börtön
6. Lakások
7. Átjáró
- 9., 10. Szertárak
11. Ciszterna
12. Felsővárszeg
13. Puskaporraktár
14. Puskaporos torony
15. Kézi szertárak
16. Sütőház
17. Mosóház
18. Pince
19. Az ágyútelepek bástyája
20. Tüzérek helye
21. Külső várfal
22. Keleti bástya
23. Középső kapu
24. Alsó kapu
25. Külső védművek
26. Feljáró út
27. Körlátecső felső nyílása

Megállunk a *Császár kapuja* előtt. Négy szeglettel épített kőbástya, fölötté ágyúhellyel, fatornáccal. Kis *drabant-ház* épült a falához. Előttünk, gyalogos ember előtt, a kapu *fióka-ajtaját* nyitják ki az őrök. Csak lovasoknak, szekereknek nyitják ki a kaput. Innen délnyugat felé vastag kőfal húzódik fel a *Bethlen-bástyáig*. Magába a várba az alsó és felső kapuk függőhídjain keresztül jutunk be. Elhaladva a „*tömlöc*” mellett, a „*pattantyús*” és „*viceporkoláb*” házait érintjük, majd a bolthajtásos, kétajtójú „*nagy tömlöc*” mellett haladunk el. Álljunk meg egy pillanatra a „*tárház*” előtt. Két „*sütőkemence*” van nem messze tőle. Az *ecetes-ház* is itt van a közelben. Amott, a vár keleti szegletén „*Szent Tamás bástyája*” emelkedik. Kis „*búzatartó házacska*” van mellette, meg három „*pince*” és a „*vasház*”. Közöttük az „*esővíz kútja*”, mellette külön ház. Szemben vele, az északi fal mentét a „*pártázott mennyezetű palota*” és az „*asszonyháza*” foglalja el. Erre nézve a leányok háza meg az öt „*drabant-ház*”, majd a „*szénatartó ház*”. A „*csonka torony*” mellett a „*czeitház*” (Zeughaus, fegyverraktár), majd a „*porkoláb-háza*” áll. Orsós folyosók köríti a vár udvarát. Elsenyvedt a vár zsindelyfödele. Régóta nem üt a vár sarkára szerelt óra sem. Elhangolt állapotban van.

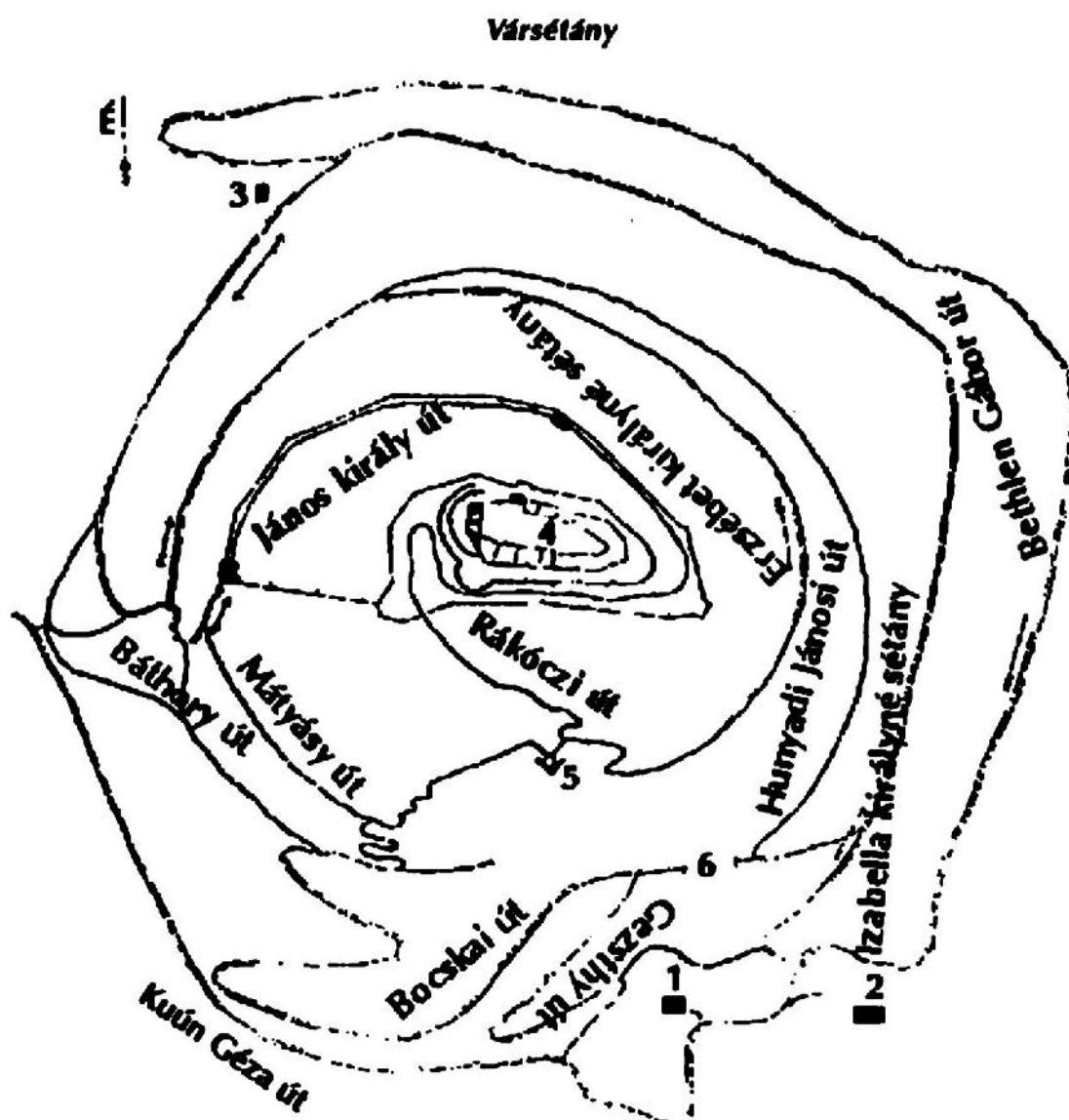
3. I. Rákóczi György fejedelem rendeletére Déva várának elhangolt épületeit kijavítják. A már kijavított várat ábrázolja Giovanni Morando Visconti mérnök 1699-ben készült rajza.

Szalárdi János *Siralmás magyar krónikája* felvilágosít, hogy mit újítottak a váron: „Déva várának, ha a napnyugat felől dél felé aláforduló derék

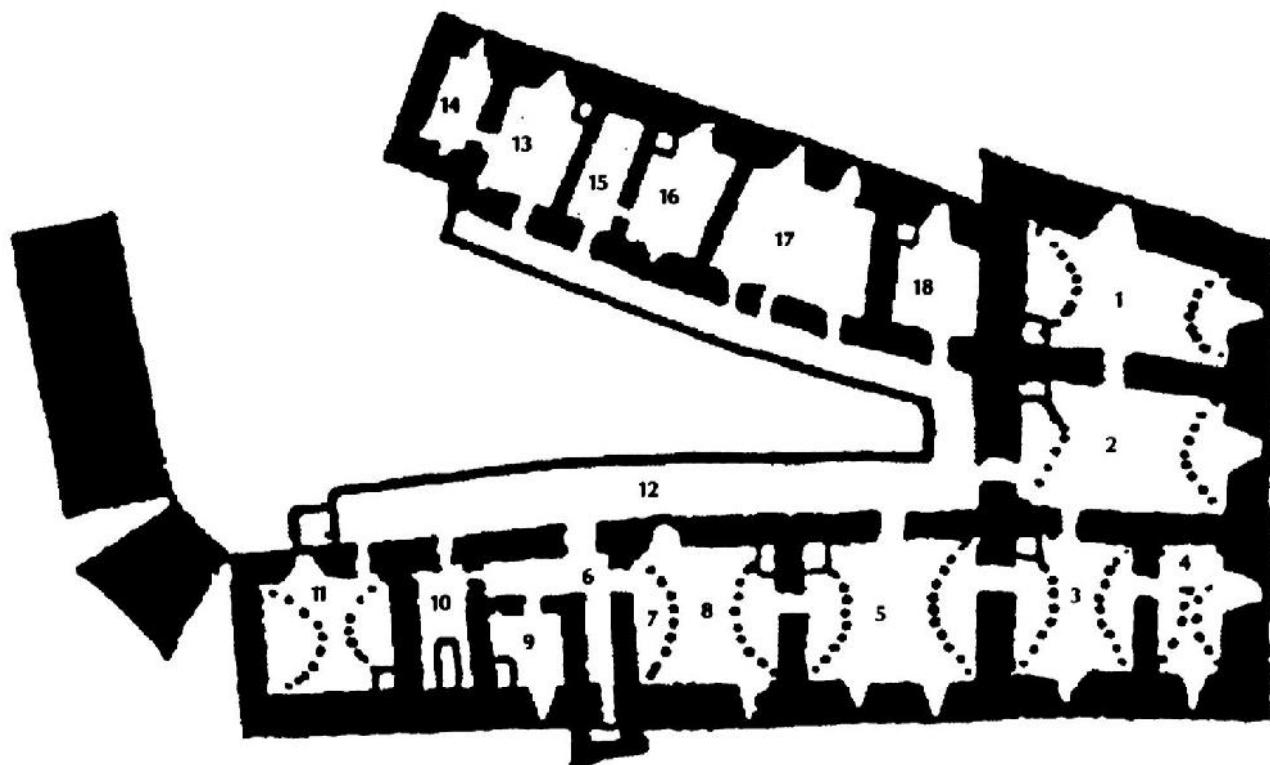
„Déva vára és városa déli oldaláról vett e képet Giovanni Morando Visconti, olasz mérnök 1699-iki rajzárol rézbe metszette brassói Welzer István.”

várútjára láthatnának és lőhetnének, s a ki-, s bemenetelbe nagy akadályt is tehetnének, annak orvoslására, az ott való kőszikláknak stílusához képest egy igen temérdek kőfalú bástyát raktatt; és noha a felső várba menő kősziklánál kivágott igen nagy és szép s jó italú hives vizet tartó csatornakút, s az alsó kapu előtt is csak közel nagy bő vízzel kifolyó gyönyörűséges folyás volna: mindenkorral a várnak közép felmenő kerítése tájat, által a kősziklán eleven kutat is vágatni, és lyukasztani akarván, egynehány esz-

- 1. Őrház
- 2. szertár
- 3. lovalda
- 4. romok

- 5. Kálvária
- 6. Alagút
- Fősétány
- Melléksétány

A vár emeleti alaprajza 1826-ban.

- 1-4. Legénység szobái 5. Várkápolna 6-8. Tiszti lakás
- 9. Tábori paplakás 10. Konyha 11. Legénységi szoba
- 12. Folyosó 13-18. Tüzérek, legénység és egyéb lakók szobái

tendők alatt majd huszonöt ölig alávágatta vala, de azt félbehagyatta vala. A vár kősziklája alatt való udvarházat nagy szépen reformáltatta, és cserepes héjazat alá vetette vala.”

4. Bethlen Miklós 1660-ban részletesebb leírást hagyott a dévai várról *Memoires historique*-jében. Eleget ábrándozott itt az ódon falakon reménytelen szerelméről, Bánffy Ágnesről, Barcsay Ákosné fejedelemasszonyról:

„A dévai vár a legjobb erősség egész Erdélyben, és tán mondhatnám, volt egész Európában a bombáknak feltalálása előtt. Ide mégyen az ember egy lankás hágó úton, mely is vezet toronyformára épített legelső strázsák házához, és amely mintegy száz embert befogadhat; ezt meghaladván, megyen az ember, egy kőből vagyis kősziklából (álló) készített hidra, mintegy ötven ölnyi mélységű, és hatvan ölnyi szélességű, kemény kősziklába bevágott várárkán keresztül; ezt meghaladván, újra az elsőhöz hasonló strázsaházhöz, onnan mintegy húsz ölnyi boltozaton keresztül menjén,

megyen béké az ember a várnak udvarára, melynek is kerülete száz ölt; ennek közepében vagyon egy jó nagyocska tó, a lovak és marhák itatására, mely is telik meg az eső és elolvadt hóvíz által, de midőn ez nem elégsges, vagyon két kút, jobbra és balra, melyből a víz nagy keréken ökrök által vontatik; ezen kutak igen mélyek, de az itatásra igen jók; vagyon még ezen kívül egy kis haltartó is, amelyben sok pisztrángot tartatnak; ennek mellette jászoly módjára font ráktartó hely is; ebben mindenkor sok rák, az akkor készítettel egybenkötött csomó – fák alatt találtatik; csak egy ilyen csomó – fát felemel az ember, és százanként találja alatta a rákot; itt szaporodnak és tápláltatnak a majorság odahányt bélivel, igaz, hogy majd minden nap a vizet változtatni, és a jászolyt tisztítani szükséges. Az egész várnak körülötte alatt boltok, üregek vagynak; azon fejül élés-tárló és lovak tartatnak.

A négy szegeletében ezen várnak, van négy grádits, melyeken a körül lévő folyósóra és a köröskörül lévő lakószobákba és töltésekre lehetne mehetni. Mind ezek oly keményen köből és kösziklaból vagynak alkotva, hogy semmi repedést, egymástól való elválaszt azokon nem látni; a töltés is amely ezen épületet elfedi, oly ép és erős, mintha csak mostan építették volna, holott ezen vár emlékezhetetlen időknek előtte építettet.”

A várbeli kutak valószínűségét Schuster Márton kétségbe vonja. Igaz, hogy Bethlenen kívül kortársa, Szalárdi is említést tesz a várbeli kutakról, és összeegyeztetve kettőjük leírását a kutak helyének meghatározására vonatkozólag, már kétely támad bennünk. A várudvari jó nagyocska tó is kétségesen válik akkor, ha számba vesszük azt a tényt, hogy a várudvar alapját nyers köszikla képezi, amelyen sehol tó nyomai nem lelhetők. Mindenesetre a víztárolás valamiképpen meg kellett legyen oldva. Az 1640. évi inventárium rövid említést tesz egy „esővíz kútjáról”. Ennek helye valószínűleg az utolsó renoválás idejében feltüntetett cisternának felel meg, ami a mai „Dávid Ferenc emlékfülke”. A börtönök különben éppen vele szemközt, az északi oldal földszintjén helyezkedtek el.

A szinte bevezetetlen vár Achilles-sarka a kiszomjaztatás volt. A benne, akárholt is tárolt ivóvizet kívülről kellett a várba vinni. Ez a probléma merülhetett fel. Próbálták megoldani kútásással, ami Szalárdi szerint nem sikerült, és nem is sikerülhetett.

5. 1713-ban gróf Steinvile István császári generális futóárkokkal, csillagbástyákkal megerősített földvárral látja el az ún. „Sánc”-ot. A vár épületeiről lefolyó vizet egy csatornába vezeti. Lejáratot épít a várudvartól a

keleti bástyáig, megerősíti a Kálvária-sziklát, a nyugati kazamatákat is ő tervezí. A vár támadó vonalát a dévai utcák ellen irányítja. Ezért a régi dévai utcák mind a vár felé igyekeznek.

6. 1752-ben gróf Braun Miksa Ulisszes erdélyi hadparancsnok újabb erősítéseket végeztet a váron.

A tüzérség fejlődésével a vár veszt stratégiai fontosságából, s inkább a parasztfelkelések fékezésében játszik szerepet.

7. 1817-ben az átutazó I. Ferenc császárnak annyira megtetszett a vár, hogy elrendelteti újraépítését.

A vár 1826-ban, e munkálatok folyamán összeállított három tervrajz alapján a következőképpen festett:

- A várhegy tetején állott maga a kettős fallal övezett vár. Alatta, délkelet irányban a Kálvária-sziklát találjuk. A várhegy keletitől északi lábáig húzódott a „ földvár ” (földerődítmények, parancsnoki lakás, őrház, raktárak).

- A vár földszinti alaprajzán feltüntetett helyiségek, falak körvonalaí még felismerhetők a romokon.

- Fel a várba egyetlen út vezetett, a Várhegy és Szárhegy közötti nyereg felőli.

- Az alsó kapu vízszintes fedésű, boltozatos átjáró. Külső íve félkör alakú, a belső szegmens zárású. Oldalaihoz illeszkedik jobbról és balról a külső várfal, mely északnyugatról, észak és kelet felől félkör alakban keríti be a várat. A keleti bástyától vissza az alsó kapuig, a délnyugati tüzérbástyán keresztül, vízszintesen húzódik a külső várfal, biztosítva a várnak déli irányba, a város felé haladó támadó vonalat. A szegletes tüzérbástya mögötti helyiségben az ágyúkat tartották.

- A várfalak a Várhegy trahitjából épültek. Mészhabarcsba rakott kölemezek.

- Ha a várba vezető utat követjük, az alsó kaputól kb. 250-300 méternyire, az őrség számára épített, boltozatos mellékhelyiséggel ellátott középső kapun túlhaladva vagy 50 méterre, megszűnik a kaptató. A keleti bástyát egy félkör alakú kettős fal közötti, fedett lépcső köti össze a belső várnak északi részével. A régi út elhaladt ez előtt, egy délnyugati és nyugati második külső falon belül. A dobogón áthaladva elérjük a felső kaput, mely a vár belső falába van építve, ma is megfigyelhetjük a felvonóhíd zseniális elhelyezését.

- A várépületet körülvevő belső várfal a délnyugati részen kettős.

- Maga a várépület elnyúlt négyszöget alkot, délnyugatra kiszélesedik,

északkeletre elkeskenyedő szárnyal. A belső kaputól az épület nyugati csúcsáig nincsenek épületek. Egyszerű fallal zárt rész. Az épület nyugati-délnyugati része csak földszintes. Itt volt a ciszterna, és innen balról jobbra, a három kis üregben egyik szertár, kettő lakás volt. A keleti szárny, szintén egyemeletes, kapcsolatot teremtett az előbb említett két hosszú rész között. A déli és délkeleti rész földszintjén voltak a szertárak. A keleti szárny egyik földszinti helyisége átjáróként szolgált az úgynévezett várszeghez. A vár-szegről mászhatunk le a mostani zászlórúd alatti sötét pincehelyiségbe, amely puskaporraktárként szolgált.

– A várépületbe csak a belső kapun keresztül volt bejárás. Innen egy rövid keresztfolyosóba jutottak, melyből előre haladva, jobbra a várudvar, balra az őrszobára vezetett a bejárat.

– Az északkeleti földszint kis fülkéi börtönként szolgáltak. Nem lehetetlen, hogy annak idején ezek egyikébe volt bezárva az Apor vajda fogáságába jutott Ottó király (1309).

– Fenn, az emeleten, egy körfolyosó futott végig a szobák előtt.

– Az északkeleti rész emeletén lakószobák voltak a legénység számára. Úgyszintén a keleti részen is. A déli rész emeletén volt a várkápolna, pap-lak, tiszti lakás és emeleti konyha. Még volt egy sütőház is a várépület északkeleti részének külső falához építve.

8. 1849-ben Kőváry László kolozsvári történész így írja le a már romba dőlt várat:

„A magas hegyre csigaút s három kapu vezetett. Ezen csigaút mekkorraságára megjegyzem, miképp csupán a legkülső kaputól a másodikig 856 lépést keringe. A várfalhoz felérve, nyugatra egy mélység felett az út mintegy 50 lépésnyi hídon viszen át, hol felvonó hídja volt.

A kapun belépve, pár ölnyi előudvar nyílt fel, hol az őrség tanyázott. Beljebb egy négyszögletű körülépített tágasabb udvara volt, melynek földje simatlan szikla. Ezen udvar hossza 50 lépésnyi, szélessége jóval kevesebb. Az épületek fekvése nem tökéletes négyszög. A déli épületek fel valának építve, az északkeleti oldal fedél alá volt véve, még pedig úgy hogy az esővizet róla mind befelé vezették, s kútba fogták fel. Következőleg a várépületből kívülről egy 10 ötl magasságú falnál egyéb nem látszott. A vár épületein kívül, kereken egy három-négy ötl szélességű tér fut körül, amit egy törpébb várfal övez, melynek köralakja nem egészen tojásdad. Ezen várfalon kívül a csigautakat is kőfal védette.

Visszatérve az épületekbe, északkeleti szegletében még itt romladoztak

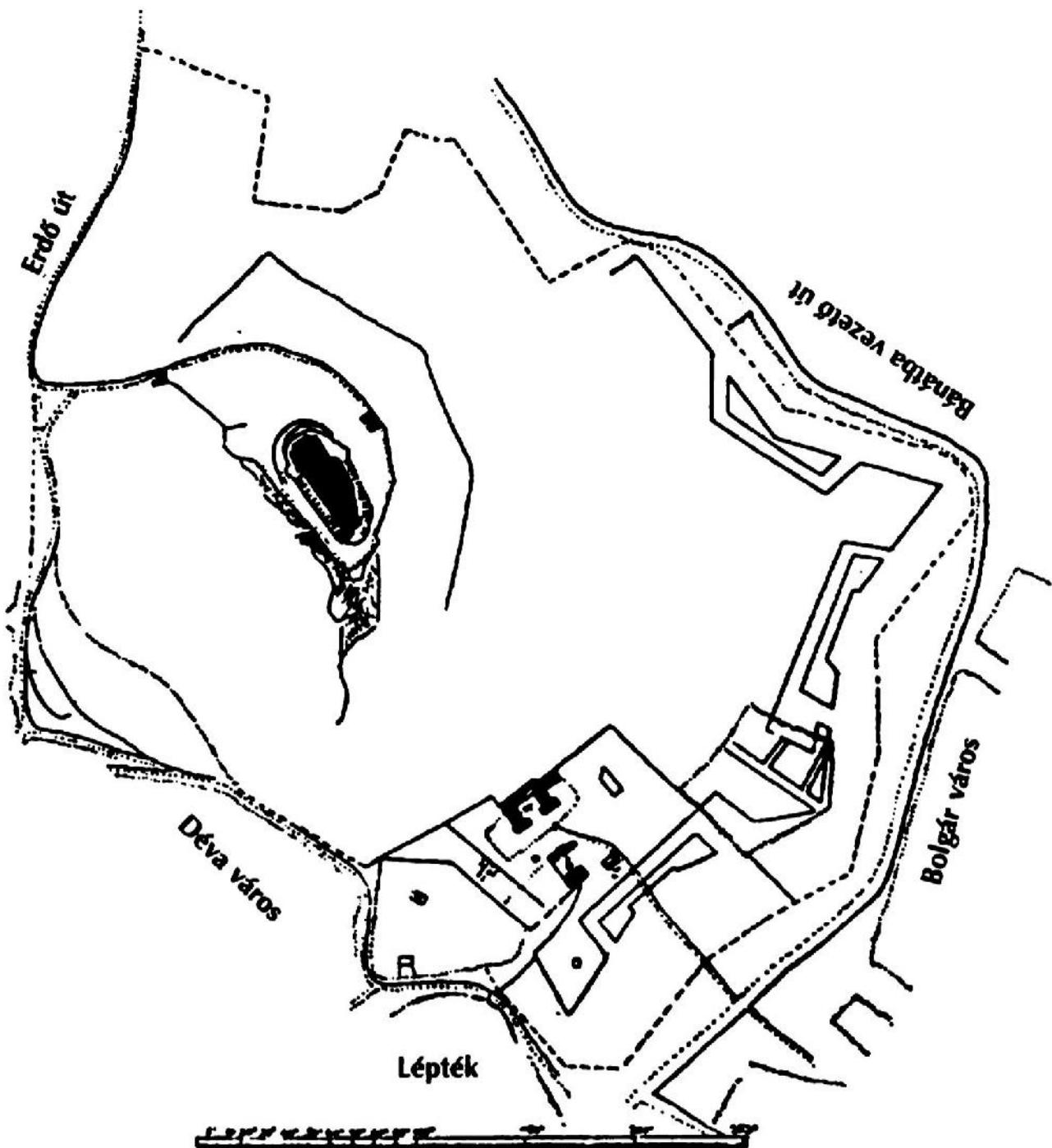
a rendetlenül összeépített apró szobák. Mutatták még a kincstár-szobát a déli oldalon, a földben a kápolnát, tovább az állandalmi börtönt, hol többek közt Dávid Ferenc, az erdélyi reformáció neves alakja, első unitárius püspök, vallásbeli újításért, a tordai és fehérvári zsinattól, halálig való rabságra ítéltetve 1579. november havában itt elhalt.

Mondják, hogy alagút is lenne, melyen át a hegy alatt fekvő katonai sütőházhöz lehetett kimenni.

Oltalmi tekintetben, mostani lőszereink ellen, nem volt valami nagy fontosságú. Mikor a császáriak 1849 tavaszán Erdélyt idehagyták, benn egy 200 főből álló őrséget hagytak, három ágyúval. Előbb báró Bánffy János czerniroztatá, később Forró ezredes ostromolta. A várbeliek sokáig fentartották magukat: még nem annyira jutottak, hogy vizük mosásra nem is juta; élelőmben, főleg sóban is megfogyatkozának. Forró végre apró ágyúi helyébe egy 18 fontost vonata dél felől, azon a helyre, melynek a hegyfok kifolyása s erre az őrség magát szabad elmenetele, lefegyverzés feltétele alatt, pünkösd vasárnapján, 1849. május 27-én megadta. A puskapor párhónap múlva, augusztusban felrobbant, s a vár mely a Maros partjának oly sokáig kulcsát alkotá, s hajdan a zászlós uraságok sasfészke vala, ismét romba súlyeztetett.”

A Hunyad megyei Régészeti és Történelmi Társulat megvásárolta, Hajduczky József főreál-iskolai tanár buzgalma révén sétautakat készítettek a várhegy oldalaira. A vármegye támogatásával gyönyörű ültetvényeket létesítettek az addig csupasz várkúpon.

Napjainkban a várrom állami tulajdonban van, és történelmi műemlékként szerepel. A várhegy ma természetvédelmi terület.

A vár közvetlen környéke a földvárral
A csillagsánc báró Steinville tábornok idejéből való

Déva vára

A történelem lapjain

Bárhonnan is érkezünk, bármilyen irányból is közeledünk a város felé, a dévai várrom már messziről üdvözöl egy jellegzetesen elkülönült vulkáni hegykúp tetejéről. 184 m magasságából őrzi a várost (tengerszint feletti magassága 371 m).

Romjai még ma is büszkén állnak fenn a hegytetőn, dacolva a rohanó idővel. Elmúlásról, szomorú és víg napokról mesélnek.

Az ősi múlt ittfelejtett emléke talán egyike az ország legfestőibb sarkainak. A természet öröök költészete, a régmúlt idők szelleme rabul ejti lelked, ha netalán erre tévedsz.

A dévai vár történelmi szerepe már a legtávolibb múlt ránk hagyott emlékeinek tömkelegéből is kitűnik, de különösképpen nyilvánvalóvá válik a népvándorlások utáni történelem szinte minden egyes lapjának olvasásakor. Tatár-török hordák betöréseiben, a Habsburg uralom elleni évszázados szabadságharcban, nemzeti és vallási kialakulásainkban, átkos párharcokban, parasztfelkelésekben egyaránt része volt.

Ősidőktől kezdve a Maros-völgy kulcsát a Várhegy alkotta, ahonnan áttekintést lehetett nyerni az egész dévai medencére, a Maros terére és ahonnan a harci eszközök kezdetleges korában az egész vidéket uralni lehetett.

Az ősember mindeddig itt kimutatott nyomai arra utalnak, hogy várhegyünk oldalait lakta valamikor. Nyomai kimutathatók a Várhegy keleti és déli oldalának alsóbb részein. Téglás Gábor feltételezi, hogy ebben a korban „sánc vagy töltés erődöt” képezhetett. Ennek nyomait azonban az utólagos erődítések megsemmisítették, s csak a tartós ittlakás emlékét mutathjuk ki. A dévai múzeumban, a főleg Téglás Gábor és Floca Octavian által begyűjtött őstörténeti adatok (edénytörmelékek, állatcsontok, jáspisszilánkok, konyhahulladékok stb.) tanúi annak, hogy a dévai Várhegy már valóban az ősember által is lakott, jelentős hely volt.

A dákok idejében ezen a helyen már jelentékeny őrhely állott. Déva alatt akkoriban nagy fontosságú közlekedési út húzódott, melynek védelmére kevésbé kaphattak volna várhegyünknel megfelelőbb stratégiai pontot.

Fel sem tételezhető, hogy az ilyen nagyszerűen kiépített védelmi rendszer, mint amilyen, dacolt itt a rómaiak hódító légióival, elhanyagolhatta volna egy ilyen természet adta előnyökkel rendelkező hely kihasználását.

Már Téglás Gábor szerint is legvalószínűbbnek tűnik, hogy a DEWA, DAVA, DABA név dák eredetű és várat, várost jelent. Sok dáciai helynévben ismétlődik (Sigidava, Arcidava stb.), s le Tráciáig találkozunk e névvel, amint ezt a későbbi román történészek egész sora alátámasztja.

Véleménye azonban ellentétes Smidt Vilmos állításával (1866), aki a Déva név eredetét etimológiailag az egykor itt letelepült szlávok kegyelt istennőjének DZEWÁNAK (= a szlávok nemzeti Vénuszsa?) nevéből származtatja.

Itt megjegyezzük még, hogy Floca Octavian ellentmond Téglás Gábor véleményének (*Ghidul regiunii județului Hunedoara 1957, 1969*), aki nyelvtudományi érvekre hivatkozva szintén a név délszláv eredete mellett kardoskodik (*Deva – leány*).

A rómaiak gyakorlati érzéke sem hagyhatta figyelmen kívül a természet eme adományát.

A római hadi út is éppen a várhegy alatt húzódott Marosnámeti felé (határában volt Micia római castrum). S akkor éppen a dévai várhegyre ne tettek volna, ha nem más, akkor leginkább egy őrtornyon a gondos rómaiak?

Szétszórt tanyáikat különböző pontokon észlelték a Várhegy közelében. Így a Sport Líceum helyén, a Magna Curia területén, a kövendvári és Bezsán-hegyi kőbányákban. Ez utóbbi helyen Herkulesnek szentelt oltárt is találtak.

A dák-római erősséget azonban, ha nem rombolták le a kivonuló rómaiak, lerombolták az átvonuló vándornépek (gótok, hunok, avarok), amennyiben szemet mert nekik szúrni. Ha pedig ez nem történt meg, akkor az idő kíméletlen vasfogára maradt (több mint 800 évig), vagy pedig megsemmisült a későbbi várépítések folyamán.

Az Árpád-házi királyok alatt itt épült fel Erdély egyik legelső királyi vára. Lehetséges, hogy a mai vár, már a kunok és besenyők betöréseinek idején épült Szent László és Salamon királyok alatt, melyet a tatárjárás tönkretett. 1897-1899-ben ugyanis, az akkori Brúz László szőlőjében feltártak egy Szent László korabeli magyar vitézi sírt, ami végül is okot adhat az ilyenszerű feltevésre. Bizonyítéknak azonban túl kevés.

Az első írásos bizonyíték a dévai vár létezésével kapcsolatban IV. Béla király korából származik, és „castrum Dewa” alakban említik. Ezen 1269-

ben kelt okirat alapján, a vár magyar korszakbeli történetének kezdetét a tatárjárás (1241) utáni tömeges várépítés korára kell tennünk. Az említett okirat arról beszél, hogy kálnoki Cheel gróf Déva vára alatt gyermeket és minden javát elhagyva vitézül harcolt IV. Béla király hadai ellen. István ifjabb király érdekében is sok foglyot ejtett. Ez a csata 1267-ben történt. A vár tehát ekkor már létezett. Egy másik, 1273. május 23-án keltezett adománylevélben IV. László megjutalmazza a Chak nemzetégből való Péter mestert, mert atyja V. István parancsából vitézül harcolt a kunok ellen. 1295. április 19-én Barcsán ítélezik László mester, Déva vára legelső ismert várnagya.

A vegyes házi királyok alatt a dévai vár egyre több jelentős esemény színterévé válik.

1307-ben Kán László erdélyi vajda itt tartotta fogásban Ottó királyt. Csak a szerb és bolgár fejedelem közbenjárására nyerte vissza szabadságát. A megtört uralkodó szabadon bocsátása ellenében a vajda kezeiben hagyta koronáját.

Károly-Róbert csak nagy áron szerezhette meg a magyar koronát László vajdától. Idővel levezte ellenfeleit, és László vajda helyébe Tamás vajdára bízta Erdélyt. Ebből a korból származik a vár Szent Tamás bástyája.

1308-ban László fia Pál a dévai várna; 1333-ban pedig Márton Hunyad megye főispánja.

1385-től Déva vára az erdélyi vajdák székhelye, s kincstári tulajdon.

1416-ban városközi Lépes Lóránd erdélyi alvajda Déván lakott, s a Zsil menti magyarságnak bizonyos levelet adott ki.

1427-ben Zsigmond király a környékbeli jobbágyokat várjavító munkálatokra és ásásokra kötelezte.

1437-ben Zsigmond király elvette Csák Lászlótól az erdélyi részek vajdaságát, melyet eddig Lévai Cseh Péterrel együtt viseltek, valamint a dévai királyi vár fele részét, és Cseh Péternek adományozta.

1445-ben, amikor Cillei Frigyes és fia, Ulrik, Újlaki Miklós erdélyi vajda, macsói bánnal és székely ispánnal örökösdési szerződést kötött, utód nélküli haláluk esetére Déva várát Görgény várával együtt Újlaki Miklós birtokai között sorolták fel. Bizonyos azonban, hogy Újlaki a várat, mint erdélyi vajda és székely ispán birtokolhatta, csupán ideiglenesen.

1447-ben, az országnagyok oklevéle szerint, I. Ulászló király 1440-ben Hunyadi Jánosnak és utódainak adományozta Déva várát és uradalmát, mely adományt ekkor újra megerősítettek.

1449-ben Hunyadi János elengedi a neki járó háromfélé évi adót, s néhány nap múlva felmenti a várost mindenféle cenzúrtól alól.

1453-ban V. László ismét, mint királyi várat adományozza Hunyadi Jánosnak, akit be is iktattak Déva birtokába a városhoz tartozó 53 faluval együtt.

Hunyadi halála után Dévát özvegye, Szilágyi Erzsébet tudhatja magáénak.

1457-ben a hirtelen felülkerekedett Garay és Cilley párt sugalmazására, a pozsonyi országgyűlés visszakövetelte Hunyaditól (több más várral) Déva várát és városát is. Ezt a határozatot azonban nem hajtották végre.

1459-ben Mátyás király nagybátyja, Szilágyi Mihály vallja magáénak a várost, nyilván Mátyás király révén. Ugyancsak ő növeli a város szabadsálmait, minden idegen tiszviselő bárskodásától felmentve azt. E kiváltásokat Mátyás király a dévai várnagyhoz intézett parancslevelében szintén megerősítette.

1474-ben már Magyar Balázs vajda rendelkezik az itteni várnagyokkal.

1481-ben ezt a szerepkört Báthory István várnagyai veszik át. II. Ulászló király október 2-án kelt oklevele királyi várak nyilvánítja, melyet Báthori István országbírónak, erdélyi vajdának és testvéreinek 16 000 forintért zálogosított el.

Alig 10 év múlva Déva vára ismét a korona birtoka az erdélyi vajda irányítása alatt, ahol az alvajdák egyben a várnagyok is.

1500 körül számottevő építkezést, újjáalakítást eszközöltek a váron. Erre enged következtetni a századfordulón lebontott dévai református templom fal- és a várbeli ablak- és ajtódíszítésekre szolgált, e korból származó, kőalkatrész-maradványok közötti egyötöntüség.

1504-ig, Corvin János haláláig, Déva vára a Hunyadi család birtokát képezte. Ettől kezdve ismét visszaszáll a koronára.

1505-ben Schertinger László alvajda a vár parancsnoka.

A törökkel szemben, 1526-ban vesztett mohácsi csata után, két pártra szakadt az ország. Egy része Habsburg Ferdinádot, a másik Szapolyai Jánost óhajtotta trónra juttatni.

1529-ig Déva várát Ferdinand híve, Perényi László vajda tartotta meg-szállva. Ez idő tájt került a vár Szapolyai János birtokába.

A török pártfogás alatt kötött, 1538. évi békével, Szapolyai János maradt a várur. Halála után a Habsburgok jutnak a trónra.

1539-ben, János király nőül véve Izabellát, Zsigmond lengyel király leányát, részére hitbér fejében Déva várát is leköötötte.

1540. július 22-én, 53 éves korában Szapolyai János király Szászsebesen hunyt el. Viasszal bevont holttestét György barát, a magyar királyi koronával együtt Déva várába hozza. Pelsőci Bebek Imre, Verancsics Antal gyulafehérvári prépost, Kassai János alkincstárnok, Estári János, a királyné udvarmestere és Literátus Péter dévai várnagy voltak őrzői a nagy halottnak és a királyi kincseknek.

Három hétag tartották Déva várában az utolsó magyar nemzeti király holttestét. Eközben György barátnak sikerült lecsendesíteni a király elleni lázadók zavargásait, s augusztus 29-én másfélezer főnyi sereggel átkelt Alvincnél a Maroson. Visszajövet magához veszi a király holttestét, s Székesfehérvárra viszi, ahol a magyar királyok mellett alussza örök álmát.

A magyarországi rendek csecsemő fiát, János Zsigmondot kiáltották királyá a Pest melletti Rákos mezején, mire Habsburg Ferdinánd, a nagyváradi békerekötés értelmében, támadólag lépett fel. Az ország megpróbáltatásának legnehezebb korszaka kezdődött ekkor. Míg osztrák, spanyol és vallon zsoldos csapatok sanyargatták végig Ferdinánd részéről, másfelől, úgymond János Zsigmond támogatására, borzasztó pusztításokkal készítette elő a török a nép meghódítatását. Elnéptelenítve, az ország a törökök országútja lett.

1541-ben, az erdélyiek meghívására, Izabella királyné Dévára költözött, majd 1542-ben bevonult Gyulafehérvárra. Déván ezután is többször és hosszabb ideig tartózkodott. 1549-ben pedig összes kincsét felvitte az erődbe. A kezében tartott országrész kormányzását korának legnagyobb diplomatája, Martinuzzi Fráter György (György barát) vezette.

Déva az erdélyi villongásokban sokat szenvedett. A város szép uradalmait és főtemplomát (a ma már nem létező Szent Miklós templomot) a Hunyadi és Szapolyai családnak köszönhette. Ezek letűntével egyidőben nagyon hanyatlak Déva lakosságának jóléte is.

A Lugos-Facset felől fenyegető török támadások Déváig is eljutottak.

1550 novemberében Déván vívja meg Török János rajtaütésszerű csatáját a török előhaddal, visszavonulásra kényszerítve az országba benyomulni igyekvő sereget. Ezt a nagy sikeres rajtaütést énekli meg Tinódi Lantos Sebestyén *Török János vitézségéről* című korabeli verses krónikájában.

Martinuzzi, a fokozódó török veszedelem elkerülése végett 1551-ben Erdélyt Ferdinándnak adományozta.

1551-1553-ban, Castaldo generális 20 és fél hónapos erőszakos uralma alatt, Déva és környéke különösen sokat szenvedett. A lugosi és temesvári pasák ellen Déva volt akkor Erdély legfőbb védelme.

1551 júliusában Castaldo, Ferdinánd nevében bevonult Erdélybe. A dévai várat siralmas állapotban foglalta el. A várban két faltörő ágyú (egy 35 és egy 22 fontos), két kődobó rézmozsár, egy réztarack, két réz és két vas sugárágyú volt János király jelvényeivel, lőszer azonban alig. A vár védelmét a vajdának kellett intézni 15 000 forintnyi fizetésből, de amint György barát panaszolta: „Görgény várára, s hadi zsoldra is alig telt fizetése”. Castaldo, felismerve Déva jelentőségét, mindenjárt „szakállas puskákat” rendelt. Ősszel Déva alá gyűjtötte azt a hatvanezres hadat, amely György barát vezetése alatt állott.

Sforza Pallavicina 12 ezer német-spanyol zsoldosa majdnem kipusztította a várost. A várőrségből is „többet megsemmisített”. Fanchy János kapitányhelyettes is alig menekülhetett meg a garázdálkodók elől.

Ez a védelmi intézkedés, elképzelhető, hogy nem fokozta az új kormányzat iránti lekesedést. Fanchy kénytelen volt a magáéból élelmezni és fizetni a várőrző lovas- és gyalognépséget, s ennek a fejében 1552 újév napján Castaldotól a Jófőhöz tartozó Iapushnyaki és banyesdi „kis jászágot” kérte.

Castaldo, mivel a régi rendszer hívének tartotta, nem bízott Fanchyban, s Báthory András, az új vajda egyik bizalmását, majd Kapitán Györgyöt bízta meg Déva parancsnokságával, akinek vitézségét Tinódi Lantos Sebestyén is magasztalta.

Csak nagy nehezen küldhetett Castaldo Szebenből egy szekér puskát a várba. A spanyol őrség fegyelmezetlensége miatt Villey századost is lecserélte, de a lázadás folytatódott. Ezalatt a török, Lippa elvesztéséért kárpótlásképpen, Temesvárral, hatalmába került az Alvidéket, földönfutóvá téve a lakosságot. Százezer főnyi menekülő lepte el 13 ezer szekéren Jófő vidékét.

A dévai várőrséget maga Castaldo látta el Szászsebesről (úgy, ahogy tehette), mivel a két alvajda beteges és tehetetlen volt. A török pedig visszahódította Lippát. Jófő és Lippa közé telepedve, már Dévát is fenyegette. Castaldo vasasai zsold nélkül nem akartak harcba menni. Török Jánossal csak Helfenstein három százada és Perusith Gáspár huszárjai ütöttek a fenyegető török táborra.

Kászon pasa azonban, mind fenyegetőbb mozdulatokat tett Lippa felől. A Hunyad megyei nemesség, látva Castaldo tehetetlenségét, kezdett haszszállingózní. Kendy Ferenc, Kendeffy János és Török János is, nem tudván fizetni a csapataikat, eltávoztak. Amikor a török 1552 júliusában már

a közelben ólálkodott, Dévát egy spanyol és három német zászlóalj őrizte. Szászvároson pedig Helfenstein németjei Geld! Geld! kiáltással sürgették zsoldjukat. Ekkor Bánk Pál alvajda vette át a várat, de kijelentette, hogy csakis 1553. január 6-áig (vízkeresztig) tud helytállni. Az éhes, rakoncátlan zsoldosnépség válogatás nélkül fosztogatott urat és parasztot. A megye jelesei, Barcsai Gáspár, Kenderesi Péter, Szerecsen János, Maczesdi László és Zeyk István kénytelenek voltak panaszt emelni az idegen katonaság által, Déván és Szászváros környékén elkövetett garázdálkodás miatt.

1553. január 20-án a kolozsvári országgyűlés is feljajdult. December elején Kászon pasa, ötezer fős sereggel, valamint a Maros menti szerbekkel és románokkal, Déva ellen készült. Ekkor a tábornok minden erejét összeszedte, Déva, Branyicska és Marosillye várainak megerősítésére 18 ezer forintot küldött. Török János kétszáz lovasával és Báthory András felhívására összesereglett megyei nemessége, táborba szállott. December 11-én, egy, a nemesség ellen zúgolódó görögkeleti pap vezetésével, Marosillyéig rontott a török, ahol Villey János kapitánnyal ütközött meg. December 29-én pedig már Déva alatt kalandozott ezerfönyi török lovas.

Dobó Domokos, az egri hős öccse lett a várparancsnok kevés és megbízhatatlan spanyol őrséggel. Az ő feleségét, a dühöngő pestis áldozatául esett Bajomi Katalint, csecsemő kisfiával együtt a régi református templom cintermében temették el 1554-ben.

1553. január 20-án a kolozsvári országgyűlés Barcsay Andrást „szakál-lasok” és egyéb lőszer vásárlásával bízta meg. Castaldo a kolozsváriaktól 1200 forintot kapott a dévai vár 500 gyalogos és 400 lovas őrségének, valamint Branyicska és Marosillye védőinek zsoldjára. Dévát akkor Bánk vajda 720 lovasán kívül, Balassa Menyhért 300 vitéze, Villey János 100, Luj de Bariente 10, Kerepovics Miklós rác vajda 50, a szászok 100, a karánsebesiek 50 és Kapitán György 20 főnyi bandériuma védte. Ezt a sereget Haller Péter kincstartó tartotta fenn. Ennek dacára nagy veszélybe került volna a vár, ha Petrovich Péter diplomáciai ügyességgel ki nem viszi, hogy a török védelme alatt Izabella visszatérjen, és fia fejedelemmé választásával megmentse az országot.

1557-ben Déva várát megszállja Szolimán szultán.

János Zsigmond, Erdély uralkodója, az 1570-ben létrejött spayeri szerződés értelmében lemond a „választott magyar király” címéről, és mint fejedelem uralkodik tovább Erdély és a Részek felett.

A dévai vár államfogház jelleggel is bírt. A királyné Déva vára börtöné-

be vetette a hatalomra vágyó Bebek Ferencet. 1557-ben ide zárták Ioan Popoviciu görögkeleti papot is.

1571-ben Báthory István lett Erdély fejedelme.

Az egy istent hirdető, Szentháromságot cáfoltanaiért Dávid Ferencet, az unitárius egyház alapítóját és első püspökét zsinat elő állították és életfogytiglan Déva várába zárták, ahol négyhavi várfogság után, 1579. november 15-én elhunyt. Sírjával kapcsolatban feljegyezték, hogy „az Ő e bús szállásra befogadó István tiszttartó vitette ki, s tetette örök nyugalomra a városon kívül egy messzi ellátszó római kő mellett.” (*Erdélyi Múzeum évkönyvei IV. kötet, 99. old.*) Tehát az országút mellett keresendő. Ez a római kő már nem létezik. Ellenben az országút megvan. Dávid Ferenc hamvai az Újszölk aljában vannak, ott, ahol a kincstári birtok kezdődött, valószínűleg a vár alsó kapujához legközelebbre eső helyen, az országút mellett.

1581-ben került Erdélybe Báthory Zsigmond fejelem rokonaként Geszthy Ferenc (anyai ágon Sulyok). Hamarosan az ország főkapitánya lesz és megszerzi Déva várát, gazdag uradalmával együtt. Kegyetlen, erőszakos ember volt, jobbágyaival embertelenül bánt, s Dévát minden szabadalmától megfosztva, faluvá süllyesztette. Vallási tekintetben azonban hitbuzgó ember volt és amikor román nyelvű nyomtatványokkal alig foglalkozott valaki, 1582-ben, román jobbágyai számára Szászvároson ki-nyomtatta román nyelven a Biblia egy részét (*Palia de la Orăștie*).

1593. évi végrendeletében a dévai református egyháznak annyi pénzt hagyott, hogy abból nemcsak a templomot újíthassák meg, de iskolát is építhessenek és felesleges is maradjon további alapul.

Felújította és kibővíttette a vár épületeinek egy részét, amiről a várbeli ciszterna fölé (a mai Dávid Ferenc emlékműve) elhelyezett – már elkallódott – kőtábla tanúskodott:

FRANCISCUS GEZTI DE EADEM GEZD 1582
QVAE TEMPORE DESTRVXERVNT
TRANSILVANIAE GENERALIS SOLERTIA RESTAVRavit

(*Geszthy Ferenc, 1582. Mit leromboltak az idők, Erdély fővezére buzgalommal újjáépítette.*)

Geszthy Ferenc szerencsétlen házasságot élt. Ezért kincseit elásta a várban felesége, Horváth Anna elől. Végrendelete szerint „aran és köves” marhája nagy részét úgy elrejté, hogy azt soha senki se keresse, mert az

„én mostani feleségemnek Horváth Annának, hozzáam való engödetlen kemény voltáért oly helyre tettem, hogy azt soha senki fel ne találja.”

Ennek a rejtett kincsének tradíciója sokáig élt a dévaiakban, kik főleg tavasszal, a várfalak mentén, éjjelenként meg-megásogatták.

1595. május 14-én Geszthy Ferenc, hazatérve Báthory Zsigmond udvari ebédjéről, Szászvároson hirtelen meghalt. A közhiedelem szerint, a gyankvó fejedelem, udvari orvosa által mérgét kevertetett az ételébe.

A dévai református templomban temették el. Sírját azonban összetörték és kirabolták Basta katonái.

1595-ben Geszthy Ferenc halálával, Déva vára Jósika István kancellár kezére került.

1599-ben Báthory András fivére szenvedett rövidebb ideig tartó fogásogot a várban; malomkövet akasztva nyakába, a Marosba fullasztották.

1600 őszén Déva vára képezi az egyik legnagyobb akadályt a prágai császári udvarba igyekvő Vitéz Mihály vajda számára. Megcsappant híveivel Hátszeg–Déva–Kőrösbánya–Nagyvárad vonalon tartott Prága felé, II. Rudolf császár udvarába. Amint ő maga írja „... embereimre támadtak és minden megfontolás nélkül öldösték őket. Déva várából ágyúkat irányítottak felénk. Sokat közülünk a Marosba fullasztottak. S a bajok Erdélyen végigkísértek. Kőrösbányára hírnököt küldtek, hogy lázítsák fel ellenem a népet. Hasonlóképpen úszították ránk a lippai és borosjenői katonákat is...”

Báthory Zsigmond lemondásával Basta lett Erdély és Déva ura. Kegyetlensége vérig sértette a rendeket.

Székely Mózes Déva alatt vívta meg sikertelen harcát a szabadság híveivel.

1601. május 26-án Báthory Zsigmond harmadszor is visszatért Erdélybe. Déván keresett menedéket. Jeles hadvezérének, Borbély Györgynek és vejének, Vajda Miklósnak ajándékozta a várat és uradalmát.

1603-ban Basta ide hívta össze az ország rendjeit, s ha Sennyei tapintatos közelépése le nem csillapítja, ki is végezteti Erdély legjobbjait, akik szerrinte négyszer esküdtek hűséget Rudolfnak, s ugyanannyiszor szegték meg azt. Az országgyűlés után is Basta sokáig sanyargatta Dévát és környékét.

1605-ben Bocskai István foglalta el a várat, megadásra kényszerítette osztrák parancsnokát, szabad utat engedve a kivonulásra.

1606-ban Déva várát és uradalmát Nyári Pál szerezte meg, de Báthory Gábor elvette tőle.

Az 1613. évi országgyűlés kimondta, hogy Déva magánkézre nem ke-

rülhet, örököls fejedelmi várnak mondatott ki. Így Báthory Gábor, majd Bethlen Gábor (1613) tulajdonába került.

Bethlen Gábor előszeretettel tartózkodott Déván, s a vár alatt, a város egyik jeles történelmi műemlékeként mutogatott Magna Curiát újjáépítette. A vár karbantartására különös figyelmet fordított, s jelentős változtatásokat eszközölt rajta. A romok legrégibb részét képező kősziklára rakott úgynevezett „Bethlen bástya” építését szintén neki tulajdonítják. Erre vonatkozólag megjegyezzük azonban, hogy Szalárdy Jánosnak, az 1640-ben felvett várleltáron tett megjegyzése szerint I. Rákóczi György volt az, ki az általános javító munkálatokkal kapcsolatban „az ott való kősziklának stílusához képest egy igen temérdek kőfalú bástyát raktatott.”

Bethlen Gábor, Károly Zsuzsannával kötött házassága alkalmával, Dévát az uradalommal, 50 ezer forint értékben jegyajándékot kötötte le. A fejedelem halála után testvérfia, Bethlen István, a „kis fejedelem” ült a várba.

1633 után Bethlen István özvegye, Széchy Mária lett „Déva vára szabados ura-asszonya”.

1634-ben Széchy Mária férjhez ment rosályi Kun Istvánhoz. Lakodal-mukat a dévai udvarházban tartották, majd Rosályra költöztek (Szatmár megye). A házasság nem sikerült, mire az ifjú asszony „paripára ülvén – írja Szalárdi – szolgáival nekikele, Dévára nagy postán (sietve) bement vala, elhagyván urát, amíg eszébe venné magát. Ki minden Déván, a Várhegy alatt szép úrházánál nagy bátorságban laknék, Kun István vagy harmadfél-száz lovassal egy éjszaka ráütött vala az udvarházra, de ... az asszony háza ablakán a lugasos kertre, onnan a vár útjára nyíló egy kis ajtón ki, ... fel a várba szabadott vala. Azhonnan ottan öreg lövőszerszámokkal is váltig igyekezett rájuk alálőtetni...” mire a férj kénytelen volt elvonulni a vár alól. Ilyen harcias volt már Déván is a későbbi Murányi Vénusz.

1640-ben, Széchy Mária megünva Erdélyt, eladt a Déva várát és az uradalmat 6000 tallérért I. Rákóczi György fejedelemnek, és régi otthonába költözött.

1657-ben II. Rákóczi György Barcsay Ákos kedves hívének ajándékozza. Ezután mindenkor az Erdélyi fejedelmeké volt.

1660. március 9-én itt halt meg a fejedelem második felesége, Szalánczy Erzsébet.

1660 júniusában, amikor a szultán elhatározta Nagyvárad elfoglalását,

a sereggel Evlia Cselebi is elindult, hogy részt vegyen az ostromban és leírja, amit útja során tapasztal. Déva fejedelmi birtok volt, de a vár parancsnoka, talán félelemből is, szívességgel fogadta Cselebit és a vele érkezett török vendégeket. Cselebi a kapitány engedelmével megtekintette a várat:

„... vára a Maros folyó partján, az hegy csúcsáig emelkedő magas sziklán meredek és erős vár, melyet egy oldalról sem lehet aláaknázni, s elfoglalása semmikép nem lehetséges, hacsak körül nem zárják, s kiéhetetés által önkéntes feladással el nem veszik ... ötszög alakú vár, s repkényszerű várfala és bástyái fölött magas báljemez ágyúk... ékeskednek... Erdélyországban ilyen erős magas vár nincs... Valamennyi háza várszerű; ablakaik a Maros folyóra néznek... A Maros folyó partján kikötő város, mivel a dunai Belgrádból, Szerémből és Szendrőről és Budáról évenként ezrenkint jönnek a hajók, s ennek a várnak népétől néhány ezer okka (súlymérték, kb. 1,30 kg) kőszót vesznek, s lefelé Lippára, onnan a Tisza folyón a Dunára mennek vele...” A várat a török sohasem ostromolta.

1677-ben Apaffy Mihály Kapy György főispánt, a Beldy-féle mozgalom részesét záratta ide, aki itt is halt meg 1679-ben.

1678-ban Naláczy István a várkapitány.

1687-ben megszállták a császári seregek.

1692-ben, a Leopoldi diploma értelmében, Déva vára a Habsburg dinasziára jutott.

1704-ben a kurucok kezébe került, 1706-ban Csáky András kapitány csak három hónapi ostrom után adta át a császáriaknak (1706. február 22-én).

Déva és környéke, valamint Hátszeg vidéke keservesen meg kellett szenvedje kuruc érzelmét, mert utóbb Tiege labancai végigpusztították a megyét.

Habsburg uralom és osztrák fennhatóság alá került Erdély.

Az osztrák birodalmi arisztokrácia magyar tisztségbe helyezését, magyarellenés intézkedésnek értékelték.

1713-ban, a császári katonai kormányzat ötvenezer forint adót vetett ki várépítési célokra Erdélyben.

Gróf Stefan von Steinville generális Déváról intézte Gyulafehérvár építését és egyben a dévai várat is korszerűsítette. A vár alatt, az úgynevet „Sánc”-ban futóárkokat, csillagbástyákat építetett, és az országutat a földvár körül vezette el. A csatornába vezette le a vár épületeiről lefolyó

vizet. Helyreállította a kapukat a csigavonalban haladó dobogókkal. Boltzott lejárót készítetett a vár udvarából a külső falakig, a keleti bástyához. A Kálvária-sziklát is ő erősítette meg. A keleti és nyugati részen egy-egy új bástyát emelte, s a nyugat felé, napjainkban is látható kazamatákat, sütőházat és lakóépületeket minden ő tervezte. Katonai uralma alatt ismét lakhatóvá vált a vár, melynek lőrései, s egész támadó vonala a dévai utcák ellen irányult. Ezért Déva régi főutcái is minden a vár felé igyekeztek.

1720. október 21-én gróf Steinvilleg itt halt meg, és temetését innen vitték Nagyszébenbe. A várépítészetben feltűnő nyomokat hagyott maga után, minden előkötött azonban a magyarság kurucszellemének elfojtására.

Ténykedéséről a ciszterna fölé elhelyezett, de ma már nem létező, következő felirat tanúskodott:

AEDIFCAVIT STEINVILLE ILLIS VT PORRIGAT
VNDE QVI CVPIVNT TVRCAS ARCEMQE
TVERI FORTITER INDOMITOS QVOQVE
DEBELLARE REBELLES.

(Építette Steinville, hogy azoknak használjon, akik innen a törököt legyőzni, a várat hősiesen védeni és a vad lázadókat is megtörni akarják.)

Déva várát 1731-ben III. Károlytól Visconti Gyula herceg nyerte adományképpen, kitől 6000 forintért gróf Haller János kormányzó vette meg. Habár magántulajdonba került, továbbra is császári őrség lakozott benne.

1752-ben gróf Braun Miksa Ulliszes erdélyi hadparancsnok végeztetett újabb erősítéseket a váron, amit az alábbi (ma már nem létező) emléktábla tanúsított:

QVAE TEMPORA DESTRVXERVNT
VLISSES TRANSILVANIAE GENERALIS
SOBERTIA RESTAVRAVIT

(Mit az idők leromboltak, Ulisszes, Erdély tábornoka buzgalommal újjáépítette.)

A tüzérség fejlődésével azonban a vár stratégiai jelentősége nagyon csökkent. Huszti András szerint inkább a föld népének fékezésére való.

1773 nyarán, mikor II. József császár az erdélyi szorosok vizsgálatára Temesvár felől Déván átutazott, félszázad gyalogság őrizte a várat, néhány tüzérével.

1784-ben, a Horea felkelés idején, a nemesség itt is megszervezi önvédelmét. Déva vára az ide menekülő nemesség védőbástyája lett.

November 6-án és 7-én a felkelők megtámadják a várat. A nemesség, a helybéli huszárok segítségével, visszaveri a támadást, 86 foglyot ejtve. A csatában 72 felkelő esett el. Itt kezdte meg, gróf Jankovich Antal elnökletével, működését a császári vérbíróság. Fellebbezés nélküli joggal halálra ítéli a 86 foglyot, s az ítéletet 1784. november 8-án végre is hajtják.

Pár nap múlva azonban Horea ultimátumot küld a várba, követelve, hogy:

1. A nemes vármegye, a nemesek és családjaik esküdjenek meg a keresztre;
2. A birtokos nemesség töröltesse el, mindenki a császártól kapott szolgálatból éljen;
3. A birtokos nemesek mondjanak le örökre nemesi jogaikról;
4. A nemesek is fizessenek adót, akárcsak a szegény nép;
5. A nemesek földjeit osszák szét a szegény népnek.

Ha a nemes vármegye és birtokos nemesek elfogadják mindezeket, békét ígérünk. A béke jeleként kérjük, hogy a vár fokára és a város szélére fehér zászlót tüzzene ki.

A nemesség nem fogadta el az ultimátumot, és a szászvárosi császári csapatok segítségével vérbe fojtotta a felkelést.

1800-ban, gróf Mitrovszky főhadparancsnok javaslatára, az udvari tanács megszüntette a vár jellegét, és felszerelését 150 bankóért elárvereztette. A használható részekből építette fel Pogány Franciska azt a házat, ahol egy ideig a tanítóképző is működött.

1817-ben a pusztulásnak indult vár annyira megtetszett I. Ferenc császárnak és nejének, Karolina Augusztának, hogy elrendelték újjáépítését, 12 esztendőn át 216 ezer forintot fordítottak a restaurálásra, s 1829-ben elhelyezték a következő táblát, melyet mára már ismeretlen kezek eltávolítottak:

FRANCISCUS I. RESTAVRavit
MDCCCXXIX

(Újjáépítette I. Ferenc, 1829).

A vár restaurálására vonatkozólag Kőváry László a következő megjegyzést fűzi: „a déli épületek, s az északiaknak is egy része lakhatóvá lett téve; a javítás meglehetős ízlés nélkül hajtattott ugyan végre, de azért meg lett volna mentve.”

1849-ben a következő megállapítást tette: „a vár déli felén lévő épületek, s az északi oldal egy része fel volt építve, más két oldala nem vala. A déli, keleti, s északi oldal fedél alá volt véve, még pedig úgy, hogy az esővizet róla mind befelé vezették, s kútba fogták fel.”

Fenn a várban egy szakasz őrség vigyázott, míg lenne, az úgynevezett Sáncban állomásoszott a helyőrség és a parancsnokság.

Az 1848/49-es szabadságharc idején a felső vár kezdetben a császáriak kezében volt, és onnan ágyújukból többször lőtték a várost, s az átvonuló honvédeket.

A vár akkori védője, a később Nagyszentmiklóson élő Rödlich, határőri főhadnagy volt. Az osztrákok 200 főnyi őrséget hagytak a vár védelmére három ágyúval.

Kőváry László szerint, „mikor a császáriak 1849 tavaszán Erdélyt ide-hagyták, benne 200 főből álló őrséget hagytak három ágyúval. Előbb báró Bánfi János czerniroztatá, később Forró ezredes ostromolta.

A várbeliek sokáig fenntartották magokat, míg annyira nem jutottak, hogy vizök mosásra nem is juta, élelmökben főleg sóban is megfogyatkozának. Forró végre apró ágyúi helyébe egy 18 fontost vonata délfelől azon helyre helynek e hegyfok kifolyása: s erre az őrség magát szabad elmenetel, lefegyverzés feltétete alatt, pünkösd vasárnapján, 1849. május 27-én megadta, s a vár, mely a Maros partjának oly sokáig kulcsát alkotá, s hajdan a zászlós uraságok sasfészke vala, ismét romba súlyeztetett.”

Szinte Gábor leírja, hogy Bem apó nehéz ágyúit a szőlőkbe vontatta fel, és onnan lövette a várat két napon keresztül. Azok a barázdák és ütött részek, amelyek a nyugati oldalon oly élénken látszanak, a Bem apó lövegeitől származnak.

Szerinte nem tisztázott tény, hogy a vár 1849. augusztus 13-án történt pusztulása előkészített, szándékosan vagy véletlenül bekövetkezett robbanás következménye. A császáriak elvonulása után a honvédek átvették a várat. Gazdagon meg volt rakva eleséggel és lőszírrrel. A lőporos kamra

az északi oldal szikláin volt, egészen tűzmentes helyen. Azon a bizonyos napon, délelőtt 11 órakor, óriási robbanás reszkettette meg a levegőt. A házak ablakai, lenn a városban bezúzódtak, sokan a járókelők közül a falhoz vagy a földhöz vágódtak. Egy ökrös szekeret az országúton összezúztak az északi oldalon leguruló kövek. Az egész várat először porfelhő, később a füst lepte el. Oltására azonban nem siettek, már leégett minden, a tetőzet gerendái, az ajtók, az ablakok. A palota szenvedett legtöbbet. Ennek falai szétestek és nagy darabokban ma is ott nyomják a földet. Az Őrszoba teljesen elpusztult. Ennek a kamráiban a zsír és a szalonna napokig égett a törmelék alatt. Csak három ember vesztette életét, két katona és egy bondár. Ezeknek csontjait Szinte Gábor meg is találta az ásatáskor. Szerinte a bondár éppen dolgozott a bakján, szerszámaival, két fűrót és egy kézvonót a környezetéből szedtek fel.

A honvédek töltényt csináltak, és állítólag az Ő vigyázatlanságuk okozta a robbanást. Mások szerint, az átállt osztrák tűzmester, mielőtt lement volna a várba, meggyújtotta a lőporos akna zsinórját, hogy a magyarok ne vehessék hasznát a várnak. Inkább felrobbantotta. Megjegyzi, hogy hatalmas erő működött itt, azt elárulják a szétszagadt sziklatömegek, amelyek ma is abban az állapotban vannak, amint a robbanás szétvettette azokat.

Lefrja, hogy: „ezután a rablás következett. A cigányok és mindenféle kalandhajhászok ütöttek ott tanyát. Felástak minden. Betörtek az épen maradt pincékbe, kazamatákba és pusztítottak, raboltak hetekig. A bort cseberrel hordták el. Nem maradt itt egyetlen puskacső, kard vagy ágyúcső.” Még a vasat, szegeket, rezet is összeszedték mindenünnben. Néhány érc- és kőgolyót szedhetett csak össze és adhatott át a dévai múzeumnak.

Szabó Imre szerint az átállt „sánckáplár” a „vár keleti részén levő puskaporos raktárba kanócot vetett. Hatalmas robbanással repült levegőbe az erősség, maga alá temetve a benne levő honvédeket.” Szerinte „ott lelte halálát Tőkés főhadnagy is. Pottyó várparancsnokot félhalva mentették ki, míg a robbanást elkövető áruló elmenekült.”

Ma már csak a csend és a magány uralkodik a valamikor büszke várfallak romjai között.

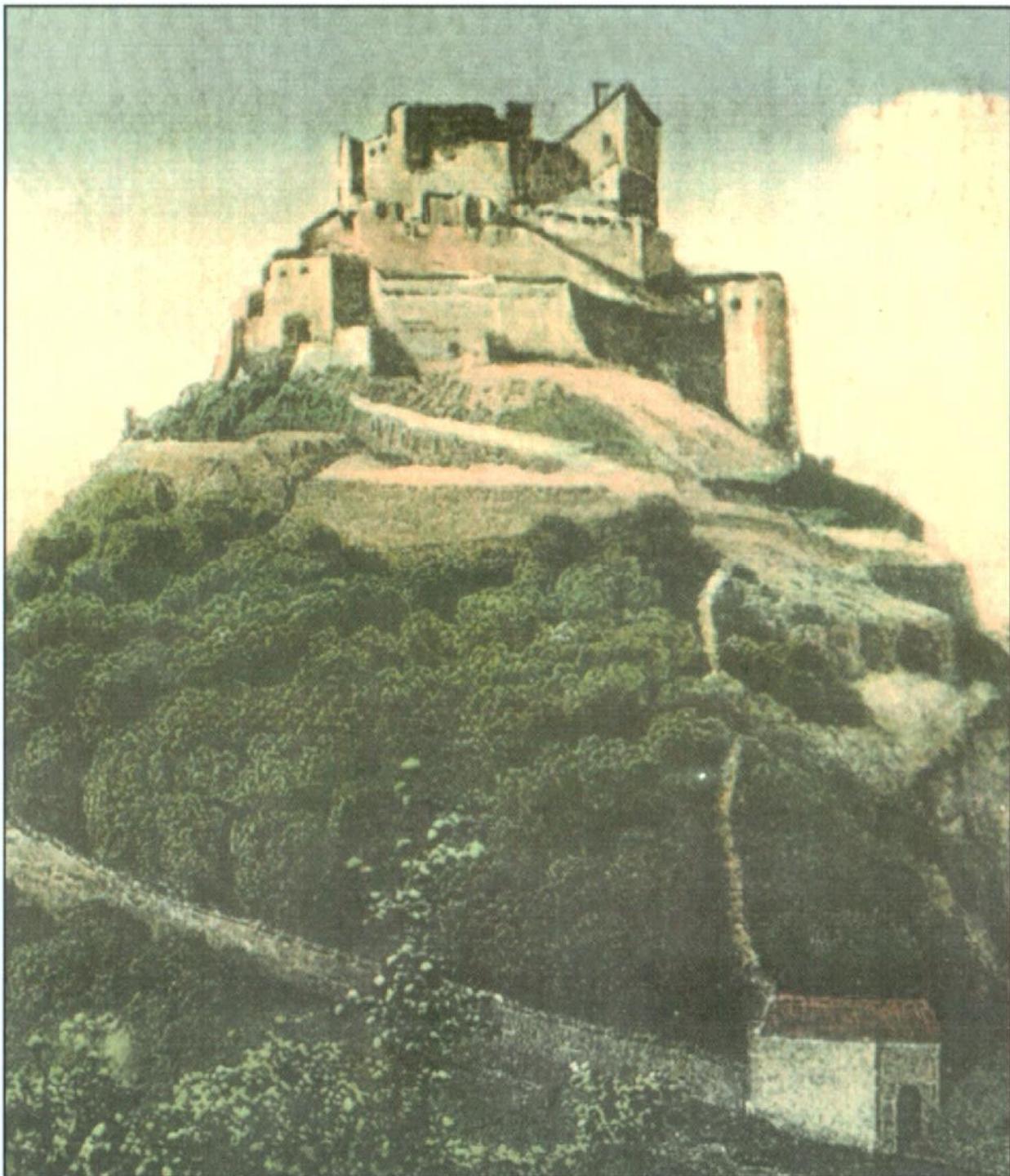
A fegyverek csörgését, a győztes csataját, a legyőzöttek és a rabságban szenvedők utolsó sóhaját is elfújta a feledés szele. Az évszázadok emlékét vércsék vijjogása és varjak károgása váltotta fel.

De a befásított vársétányok és a bozótok árnyéka mélyén a madarak fütköncsök koncertje elűzi komor hangulatunkat, felidézi a vígság napjait, a dalt és örömet, a lantosok húrján megénekelt török-labancot verő vitézséget, bátorságot és szerelmet, a billikomok csöngését, s a víg asszonyi kacagást.

(A jegyzet a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társaság közlémenyei és más kiadványok alapján készült.)

Forrásmunkák

1. Balkányi Ernő: A dévai várrom – A dévai polgári leányiskola XIX (1911-12) értesítője
2. Balázs Béla: Adatok a dévai Várhegy őstörténetéhez Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat XXI Évk. 1912
3. Benkő József: Hunyad megyéről – Transilvania Specialis – 1780-ból Hd. m. Tört. és Rég. Társulat XII Évk. 1901
4. Dr. Berger Albert: Szapolyai János vajda Hunyad megyében Hd. m. Tört. és Rég. Társulat IX Évk. 1898
5. Blockner Gyula: A dévai vár a múlt század elején Hd. m. Tört. és Rég. Társulat XIV Évk. 1904
6. Dr. Floca Octavian – Dr. Şuia Victor: Ghidul județului Hunedoara. 1937 Deva
7. Dr. Floca Octavian: Cetatea Devei. 1937
8. Issekutz Antal: Adatok Déva XVIII századi történetéhez Hd. m. Tört. és Rég. Társulat XIII Évk. 1902
9. Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok – Panoráma.
10. Kőváry László: Erdély régiségei és történelmi emlékei (Kolozsvár, Stein János M. Kir. Egyetemi Könyvkereskedés 1892)
11. Szabó Imre: Déva vára, Hd.m. T. és R.T. 1910
12. Szabó Emerich: Die burg von Deva. Hd. m. T. és R.T. 1910
13. Szinte Gábor: Déva vára
14. Dr. Téglás Gábor: Hunyad megyei kalauz. Erdélyi Kárpát Egyesület 1902, Kolozsvár
15. Dr. Téglás Gábor: A Déva név eredete. Hd. m. T. és R.T. XIV. Évk. 1904
16. Dr. Téglás Gábor: Decebál dák király kincse
Hd. m. Tört. és Rég. Társulat IX Évk. 1898 Déva
17. Dr. Téglás Gábor: Praehistoricus adatok Déváról
18. Tinódi Sebestyén: Török Bálint vitézségről - Cronica
19. Dr. Veress Endre: Déva és környéke Castaldo idejében
Hd. m. Tört. és Rég. Társulat IX Évk. 1898
20. Dr. Veress Endre: Déva vára és uradalma 1640-ben
Hd. m. Tört. és Rég. Társulat XVI Évk. 1907
21. Dr. Veress Endre: Déva vára és uradalma
I. Rákóczi György fejedelem idejében
22. Dr. Veress Endre: Hunyad vármegye János király
és Izabella királyné korában

*Déva vára a XVIII. század elején
(Ismeretlen festő műve)*

ISBN 973-622-203-9

9 799716222039